

Den brede enigheds ophør

OM BAGGRUNDEN FOR DET SIKKERHEDSPOLITISKE OPBRUD I BEGYNDELSEN AF 1980ERNE – OG NOGET OM SOCIALDEMOKRATISK EXCEPTIONALISME I DANSK SAMTIDSHISTORIE

AF

RASMUS MARIAGER

I september 1982 etablerede Poul Schlüter sin første regering bestående af Det Konservative Folkeparti, Venstre, Centrumdemokraterne og Kristeligt Folkeparti.* I de følgende 10½ år befandt Socialdemokratiet sig i en for partiet uvant oppositionsrolle; af de 37-38 år, der var gået siden befrielsen i 1945, havde partiet været i regering i omkring 28 år. Og i perioden mellem 1982 og 1988 stod Socialdemokratiet fadder til et større antal sikkerhedspolitiske dagsordener, knap 30, hvoraf flere var vendt mod aspekter af NATO's politik. Flere af dagsordnerne – vedtaget med stemmerne fra Socialdemokratiet, De Radikale, Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne – kom til at stå i modsætning til dele af firkloverregeringernes sikkerhedspolitik.¹

* Denne artikel udspringer af min ansættelse på Dansk Institut for Internationale Studier, hvor jeg deltog i udredningen *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, bd. 1-4 (DIIS, 2005). Skønt udredningen og artiklen begge omhandler dansk sikkerhedspolitik under den kolde krig, er de to arbejders perspektiver forskellige. Førstnævnte omhandler aspekter af det danske samfunds reaktioner på forskellige sider af Sovjetunionens og Østblokkens pres på Danmark under den kolde krig, medens sidstnævnte i stedet kredser om graden af sikkerhedspolitisk konsensus i Danmark i årene fra 1945 frem til regeringsskriftet i 1982. De i det følgende fremsatte synspunkter står naturligvis for egen regning, og hverken DIIS eller mine forhenværende kollegaer på DIIS kan tages til indtægt for mine vurderinger. Tak til DIIS for gode arbejdsbetingelser og tak til Carsten Frimand for godt samarbejde. Også tak til Niels Wium Olesen og Carsten Due-Nielsen for diskussioner og gode råd.

¹ Der er i debatlitteraturen en tendens til at opfatte samtlige sikkerhedspolitiske dagsordener mellem 1982 og 1988 som manifeste, socialdemokratiske afvisninger af NATO's politik og som (med tiden: intenderede) trusler mod NATO-medlemskabet. Det er imidlertid ukorrekt, hvilket illustreres af, at af de knap 30 dagsordener blev seks opfattet som så konventionelle, at de blev vedtaget af et bredt flertal i Folketinget. Der var blot 8

I lyset af 1980ernes sikkerhedspolitiske konflikter mellem på den ene side Schlüters regeringer og på den anden side det sikkerhedspolitiske flertal kan man opfatte 1980ernes brydninger som et resultat af et socialdemokratisk sikkerhedspolitisk holdningsskifte, der indtraf umiddelbart efter, at partiet kom i opposition i 1982. Følges den sikkerhedspolitiske debat i Danmark i perioden under fodnoteopgøret og genlæses den påfølgende avisdebat om 1980ernes sikkerhedspolitik – altså samlet hen ved 25 års offentlig debat – kunne man i al fald tro, at den tolkning er korrekt: Partierne til højre for midten i dansk politik og flere landsdækkende aviser har ganske fra 1982 beskyldt Socialdemokratiet for, at det skiftede holdning til sikkerhedspolitikken, da det kom i opposition, og at Socialdemokratiet derfor bar eneansvaret for 1980ernes sikkerhedspolitiske brydninger.²

Der er noget rigtigt i den kritik. Socialdemokratiet skiftede – også selv om partiets ordfører, Lasse Budtz, konsekvent afviste dette – holdning i dele af alliancepolitikken, da partiet kom i opposition. Herom vidner Socialdemokratiets politik i INF-spørgsmålet om mellemdistanceraketter i Europa. Under Anker Jørgensens regering havde Socialdemokratiet i december 1979 støttet dobbeltbeslutningen, hvorefter NATO ville deployere 572 atombevæbnede mellemdistanceraketter i Vesteuropa, såfremt der ikke inden udgangen af 1983 var truffet aftale med Sovjetunionen om at påbegynde rustningskontrolforhandlinger. For at kunne opstille de nye raketter var NATO's medlemslande forpligtede til at bidrage med økonomisk støtte til udvikling af alliansens infrastrukturprogram. Kort tid efter regeringsskiftet foreslog Socialdemokratiet

afstemninger, hvor regeringspartierne valgte at stemme imod dagsordnerne. Halvdelen blev vedtaget, mens regeringspartierne undlod at stemme, idet de dog typisk tilkendegav, at de ikke var enige. At regeringspartierne i en række tilfælde undlod at stemme, hang dog også sammen med, at Socialdemokratiets dagsordner almindeligvis var mere moderate end navnlig Socialistisk Folkepartis dagsordner. Derfor kom Socialdemokratiets dagsordensforslag ofte til at fungere som afværgedagsordner for mere vidtgående dagsordensforslag. Se hertil *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 139-140, 233. Det skal endvidere nævnes, at Danmark – med Socialdemokratiets støtte – blev stadig mere integreret i NATO's forsvarspolitik op gennem 1980erne. Dette er et ofte overset fænomen i diskussionerne om 1980ernes debatter. Se Hanne Rasmussen og Mogens Rüdiger, *Tiden efter 1945* (Gyldendals Danmarks historie bd. 8, 1990), s. 370-371.

² Venstrefløjen – især Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne – kritiserede i stedet Socialdemokratiet for, at det ikke var tilstrækkelig radikal i dets sikkerhedspolitik, og især dadlede de partiet for, at det ikke var villig til at tage konsekvenserne af den politik, som det argumenterede for. 1980ernes sikkerhedspolitiske debat er fremstillet i *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 71-202. Hovedsynspunkter i den efterfølgende avisdebat er genoptrykt i Bent Blüdnikow (red.), *Opgøret om den kolde krig. En samling af nogle af de bedste indlæg fra de seneste års debat i Berlingske Tidende om Den Kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 2003), især kapitel 8, s. 326-374. Debatten om Socialdemokratiets sikkerhedspolitik har forløbet side om side med debatter om den politiske venstrefløjs angivelige »moral-

imidlertid de danske betalinger stillet i bero, da det var partiets opfattelse, at NATO endnu ikke havde afprøvet samtlige muligheder for at nå til enighed med Sovjetunionen om en rustningskontrolaftale. Forslaget blev vedtaget i Folketinget. Uanset hvilke argumenter Socialdemokratiet måtte have haft for at stille det forslag – ræsonnable eller ej – må det fastslås, at Socialdemokratiet havde anlagt et kursskifte i INF-spørgsmålet.³ Dette blev også anført i samtiden.⁴

Men det er også rigtigt, og det er tilsvarende vigtigt at fastholde, at Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske holdningsskifte var bebudet – der var tale om en proces – ligesom det er vigtigt for forståelsen af dansk sikkerhedspolitik i den afsluttende fase af den kolde krig at gøre gældende, at Socialdemokratiet ikke var det eneste politiske parti, der skiftede sikkerhedspolitisk holdning i 1980'erne. Tværtimod vil jeg i det følgende argumentere for, at det gamle sikkerhedspolitiske flertal i Danmark, treenigheden bestående af Socialdemokratiet, De Konservative og Venstre, alle justerede deres holdninger til sikkerhedspolitikken ved indgangen til 1980'erne. Grundlæggende var der tale om et sikkerhedspolitisk opbrud, der var motiveret af såvel indenrigspolitiske og partiinterne faktorer som af forandringer i international politik. Socialdemokratiet og Venstre var de to partier, der bevægede sig mest. Det Konservative Folkeparti ændrede næppe politik, men justerede tydeligt på partiets alliancepolitiske stilling i offentligheden.⁵

Danske samtidshistorikere interesserer sig meget for Socialdemokratiets politik og dets historie.⁶ Det er der gode grunde til, for der er rige perspektiver i at beskæftige sig med Socialdemokratiets betydning for

ske forræderi«. Se hertil Jens Liljegreen, »Kampagnen mod venstrefløjen. Weekendavisens opgør med den historiske danske venstrefløj«, Claus Bryld og Søren Hein Rasmussen (red.), *Demokrati mellem fortid og fremtid. En antologi* (Tiderne Skifter, 2003), s. 199-216; samme, »Når avisen skriver historie«, Adam Holm og Peter Scharff Smith (red.), *Idealisme eller fanatisme? Opgøret om venstrefløjen under den kolde krig* (Forum, 2003), s. 144-163. Det turde være rimeligt at konkludere, at summen af de mange debatter er noget i retning af, at Socialdemokratiet i 1980'erne lod sin sikkerhedspolitik diktere af indrepolitiske årsager, samtidig med at partiet lod sig styre af en venstrefløj, hvis politiske loyalitet for en dels vedkommende lå fjernt fra den danske demokratiske kultur.

³ Dette behandles indgående i *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, anf. arb., s. 237-243. Dagsordenens ordlyd er optrykt i Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88* (Akademisk Forlag, 1988), s. 233.

⁴ Se til eksempel Mogens Espersen, »Om en sær fugl – og om politisk omskiftelighed«, *Fremtiden*, 37. årg., 1982, nr. 4, s. 2.

⁵ Jf. Carsten Due-Nielsen and Nikolaj Petersen, »Denmark's Foreign Policy since 1967: An Introduction«, Carsten Due-Nielsen & Nikolaj Petersen (Eds.), *Adaptation & Activism. The Foreign Policy of Denmark 1967-1993* (DJØF, 1995), s. 11-54.

⁶ Se til eksempel Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88* (Akademisk forlag, 1988); Rasmus Mariager og Klaus Petersen, »Socialdemokratiet og forholdet til DKP under den første kolde krig«, *Arbejderhistorie*, 2004/4, s. 55-76; Rasmus Mariager, *I tillid og*

dansk samtidshistorie. Socialdemokratiet er således et parti, der gennem det tyvende århundrede har formuleret sig i projekter. Socialdemokratiet har endvidere været en dygtig arkivskaber, og talrige af partiets fremtrædende medlemmer har efterladt sig usædvanlig frugtbare privatarkiver. Samtidig har Socialdemokratiet en tradition for selv at skrive om dets betydning for det moderne Danmarks udvikling. Der er tale om ofte medrivende fremstillinger – læs selv Bertolt m.fl. *En bygning vi rejser* (1955), Jens Otto Krag og K.B. Andersens *Kamp og Fornylse* (1971) og Robert Pedersens *Fra neutralitet til engagement* (1982). Det er flotte og store historier. Og der er bid i fremstillingerne.

Socialdemokratiets selvscenesættelse, partiets politik og dets righoldige arkiver har imidlertid bidraget til at etablere en socialdemokratisk exceptionalisme, der er karakteriseret ved, at Socialdemokratiet i megen samtidshistorisk litteratur opfattes som et ganske særligt parti, der ikke alene ses som forskelligt fra andre, men også som partiet gennem

varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA 1945-1950-1955 (Upubliceret ph.d.afhandling, Københavns Universitet, 2003); Klaus Petersen, *Legitimität und Krise. Die politische Geschichte des dänischen Wohlfahrtsstaates 1945-1973* (Nomos, 1998); Niels Wium Olesen, *Jens Otto Krag. En socialdemokratisk politiker. De unge år 1914-1950* (upubliceret ph.d.afhandling, 2002); samme, »Tillidskrisen. Socialdemokratisk politik mellem fortid og fremtid 1943-1947«, Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen* (Museum Tusulanums Forlag, 1998), s. 585-628; Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag* (Gyldendal, 2001, 2002). Thorsten Borring Olesen, »Brødrefolk, men ikke våbenbrødre – diskussionerne om et skandinavisk forsvarsforbund«, *Den jyske historiker*, bd. 69-70 (1994), s. 151-178; samme, »Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted. Socialdemokratiet og holdningerne til sikkerhedspolitikken 1945-1948«, Birgit Nüchel Thomsen (red.), *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945* (Odense Universitetsforlag, 1994), s. 15-54. Signifikant er det også, at af de 22 udenrigspolitikere, der i 1994 blev biograferet i *Vandkunstens* temanummer om dansk udenrigspolitik, er 12 socialdemokrater. Se eksempelvis Johnny Laursen, »De nye mandariner i dansk markedsdiplomati. Jens Otto Krag, embedsmændene og generationsskiftet i dansk markedsdiplomati 1953-62«, *Vandkunsten* (1994), s. 132-144. Endelig skal nævnes Poul Villaume, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (Eirene, 1995). Villaumes værk er så betydeligt i omfang og bredde, at det kan synes vanskeligt gennemskueligt, om det fokuserer mere på Socialdemokratiets politik end på de øvrige politiske partiers holdninger. De konkluderende sider 846-850 – »Partierne, politikerne og NATO indtil 1954« – giver dog et vink herom. Venstres, De Konservatives og De Radikales synspunkter afhandles på cirka halvdanden side, medens Socialdemokratiets politik forklares over to og en halv side. Siden Knud Larsens disputats *Forsvar og Folkeforbund. En studie i Venstres og Det konservative Folkepartis forsvarspolitiske meningsdannelse 1918-1922* (Universitetsforlaget i Aarhus, 1976) har der mig bekendt ikke været skrevet store, videnskabelige værker om Venstres og De Konservatives politik. Når der ses bort fra journalisternes biografier, er det også de færreste borgerlige politikere, der er blevet biograferet i de seneste års biografibølge. John Christmas Møller, Poul Hartling, Erik Eriksen og Per Federspiel er fire undtagelser. Til gengæld har en lang perlerække af socialdemokratiske politikere fået deres biografier skrevet, fx Stauning, Hedtoft, Hartvig Frisch, H.C. Hansen, Per Hækkerup og J.O. Krag.

hvilket vi bedst forstår Danmarks historie: Socialdemokratiet som *skaber* af Danmarks historie. Socialdemokratisk exceptionalisme tenderer »the Whig interpretation of history«, der af T.B. Maculay (1800-1859) karakteriseredes på denne måde: »vort lands historie gennem de sidste ethundredeogtres år er først og fremmest historien om fysisk, moralsk og intellektuel fremgang«. ⁷

På grund af Socialdemokratiets stærke stilling i dansk politik har Venstre og De Konservative i et vist omfang – men naturligvis ikke udelukkende – i stedet måttet forholde sig til Socialdemokratiets projekter. Venstre og De Konservative har således indtaget (og er af historikere blevet tillagt) rollen som reaktive aktører i forhold til Socialdemokratiets dagsordenssættende politik. Det er eksempelvis tilfældet i en artikel af Wilhelm Christmas-Møller: »Denne politiske linje [den danske politik i NATO, rm] har i det store og hele været Socialdemokratiets værk. Havde det stået til de borgerlige, havde Danmark i langt højere grad, end tilfældet nu er, føjet sig efter alliancens krav...«. ⁸ I Poul Villaumes disputats formuleres noget tilsvarende. Her hedder det, at Socialdemokratiets formand Hans Hedtoft »på det nærmeste legemliggjorde den danske tvesindethed« over for aspekter af det atlantiske samarbejde, og at Hedtoft og topsocialdemokraternes synspunkter »i så godt som alle tilfælde – før eller senere – også [blev, rm] Danmarks officielle i Atlantpagten/NATO.« ⁹ Endelig ses det, at Bo Lidegaard i sin biografi af Jens Otto Krag opfatter denne og Socialdemokratiet som de væsentligste kræfter bag dansk deltagelse i international politik: »Samlet fremstår Jens Otto Krag som den udenrigspolitiker, der gennem en bred og systematisk indsats bidrog til at bringe landet fra neutralitetspolitikens selvalgte isolation og ind som aktiv deltager i de vestlige samarbejdsstrukturer i anden halvdel af det tyvende århundrede...«. Da Krag bisattes i 1978, blev han begravet på Vestre Kirkegaard »– sammen med Stauning, Hedtoft og H.C. Hansen. De, som havde vist vejen«. ¹⁰

Det turde med andre ord være rimeligt at konstatere, at Socialdemokratiet undertiden tillægges rollen som den udslaggivende aktør, når det gælder formuleringen af dansk politik. Som nævnt er det lejlighedsvis rimeligt, for Socialdemokratiet har utvivlsomt spillet en hoved-

⁷ Citeret efter Inga Floto, *Historie. En videnskabshistorisk undersøgelse* (Museum Tusulanums Forlag, 1996), s. 45.

⁸ Wilhelm Christmas-Møller, »Krisen omkring Danmarks sikkerhedspolitik med særligt henblik på en bestemmelse af de borgerliges positioner«, Christian Thune og Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983* (DJØF, 1984), s. 34-60, her citeret s. 59.

⁹ Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., citeret s. 847.

¹⁰ Bo Lidegaard, *Krag*, bd. 2, anf. arb., citeret hhv. s. 769-770 og 771.

rolle i udformningen af det moderne Danmark.¹¹ En omkostning ved de mange nærstudier af Socialdemokratiets historie er imidlertid, at analyserne i deres forsøg på at afgrænse Socialdemokratiets politik fra andre partiers risikerer at overtage Socialdemokratiets selvpræsentation og selvforståelse, ligesom der i flere studier efter mit skøn er en tendens til at overbetone konfliktelementerne mellem Socialdemokratiet og de to borgerlige partier. Dermed opstår der fare for, at historikerne retoucherer partiernes delvis fælles synspunkter ud af fremstillingerne. Jeg vil i det følgende male med den brede pensel og fremhæve fællesmængderne i Socialdemokratiets, De Konservatives og Venstres sikkerhedspolitikker, velvidende at dette valg omvendt rummer risiko for at radere partiernes uoverensstemmelser ud af fremstillingen. Det er dog en risiko, jeg gerne løber.

Formålet med artiklen er dobbelt. For det første vil jeg argumentere for, at der i de første tre årtier efter befrielsen etableredes en større grad af enighed om sikkerhedspolitikken mellem Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti, end der opstod uenighed. I det omfang der var splittelser mellem de tre partier – det var der naturligvis af såvel ideologiske som partitaktiske årsager – gik skillelinjen lige så ofte mellem Socialdemokratiet og dele af Venstre på den ene side og De Konservative på den anden side, som den gik mellem andre dele af Venstre og De Konservative på den ene side og Socialdemokratiet på den anden. Den enighed, der opstod om sikkerhedspolitikken, var et resultat af politiske kompromisser på Christiansborg. Kompromisser der blev de tre partiers politik og dermed Danmarks politik. Når der kunne opnås enighed om sikkerhedspolitikken mellem Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre, beroede det på en basal og bred sikkerhedspolitisk enighed mellem de tre partier. For at underbygge den opfattelse vil jeg opridse aspekter af dansk sikkerhedspolitik fra befrielsen i 1945 og frem til midten af 1970'erne. I artiklen vil jeg anlægge et andet anslag end størstedelen af den bestående forskning, der især har fokuseret på Socialdemokratiets politik og betydning for Danmarks alliancepolitik.¹² Jeg vil derimod søge at betone de to borgerlige partiers betydning for politikformuleringen.

¹¹ Velfærdsstatsforskningen er et godt eksempel herpå. Klaus Petersen har med stor grundighed argumenteret for, at selv om velfærdspolitikken konkrete udformning nok var et kompromis mellem partierne i Folketinget, så var det i de fleste spørgsmål Socialdemokratiet, der pressede på for at få skabt socialreformer. Se hertil Klaus Petersen, *Legitimität und Krise*, anf. arb.

¹² Bind 5 i Dansk Udenrigspolitikks Historie – Thorsten Borring Olesen og Poul Villume, *I blokopdelingens tegn, 1945-1972* (Gyldendal, 2005) – er en undtagelse. I den bog fokuseres der langt bredere på også de borgerlige partiers betydning for politikformuleringen.

Det andet formål med artiklen er at redegøre for og tentativt søge at forklare årsagerne til det sikkerhedspolitiske opbrud, der indtraf i tiåret fra midten af 1970erne frem til midten af 1980erne. I den forbindelse vil jeg argumentere for, at når bruddet mellem de tre gamle NATO-partier blev så markant, som tilfældet var, har det for det første sin forklaring i, at enigheden mellem de tre partier havde været ganske udstrakt i de første tre årtier efter Anden Verdenskrig. For det andet har det sin forklaring i, at alle tre partier i dette tiår justerede på deres sikkerhedspolitiske holdninger og fremtoninger i den danske offentlighed. Denne anden del af artiklen vil blive offentliggjort i det kommende nummer af *Historisk Tidsskrift*. Det gælder for første og anden del af artiklen, at der er tale om et tesebåret indlæg.

Medlemskabet af FN

Med befrielsen skulle Danmarks politiske ledelse træffe beslutning om landets fremtidige stilling i international politik. Forhandlinger herom var pågået under Besættelsen mellem på den ene side repræsentanter for det politiske liv og på den anden side kræfter fra modstandsgrupperne. Efter at USA, Storbritannien og Sovjetunionen enedes om at invitere Danmark ind i FN, blev Danmark 5. juni 1945 optaget i den nye verdensorganisation.¹³ I september 1945 skulle Folketinget ratificere optagelsen. I debatten herskede der bred enighed herom. Det eneste parti, der reelt befandt sig i en oppositionsrolle, var DKP. Vel støttede kommunisterne landets optagelse, men af debatten stod det klart, at DKP med tilslutningen til FN ønskede dansk udenrigspolitik orienteret mod Sovjetunionen, ligesom det stod klart, at DKP benyttede sin stilling som frontkæmper mod nazismen til at kaste et negativt skær over de fire gamle politiske partier, der havde stået bag udenrigspolitikken i 1930erne, og som havde haft ansvaret for det dansk-tyske forhold under besættelsen. Politikerne fra tingets øvrige partier stillede sig alle endog særdeles kritisk til DKP, der blev opfattet som Sovjetunionens ideologiske repræsentant i Danmark. Udgangspunktet for Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre var med andre ord en artikuleret enighed i sikkerhedspolitisk sammenhæng.

I det omfang der ses forskelle mellem de tre partier, bestod de i, at Socialdemokratiets og Venstres politiske ordførere i højere grad end De Konservatives ordfører betonedede forholdet til de nordiske lande. De

¹³ Emnet er behandlet flere steder. Se til eksempel Erik Thostrup Jakobsen, *Foden i døren. Danmark mellem England og Sovjetunionen 1944-45* (Odense Universitetsforlag, 1984).

Konservative fremhævede i stedet, at Danmark var blevet en del af verdensborgerskabet.¹⁴ At Venstre havde en *faible* for den nordiske dimension i udenrigspolitikken var ikke nyt, men det var signalgivende. I de kommende års sikkerhedspolitiske debat skulle det således vise sig, at den atlantiske orientering, der knæsattes fra 1949, havde sine kritikere i Venstres bagland og i partiets allerforreste kæde på Christiansborg.

Tysklandsbrigaden

Da Folketinget i 1947 skulle tage stilling til spørgsmålet om Danmarks deltagelse i de allieredes besættelse af Tyskland, kittedes de udenrigs- og sikkerhedspolitiske bånd mellem Socialdemokratiet, De Konservative og Venstre yderligere. Gennem de seneste par år havde den daværende Venstre-regering under Knud Kristensens ledelse gjort en ret betydelig indsats for at forhale forhandlingerne mellem Danmark og Storbritannien om dansk deltagelse i besættelsen. Argumenter havde der fra regeringens side været mange af. Det grundlæggende var dog, at Knud Kristensens regering ikke ønskede, at Danmark skulle bidrage med et så stort antal soldater, som den konservative Christmas Møller oprindeligt og befrielsesregeringen efterfølgende havde stillet briterne i udsigt. I tillæg hertil ville den danske regering have, at briterne betalte for såvel opholdet i Tyskland som for det materiel, de danske soldater skulle benytte, medens de befandt sig i Tyskland. Det var sådanne forhold – sammen med regeringens og landbrugets politik i de bilaterale handelsforhandlinger – der fik den britiske ambassadør i København, Alec Randall, til at karakterisere danskerne som et »materialistisk og komfortelskende folk« ganske uden hang til idealisme og ideologi.

I foråret 1947 blev der endelig undertegnet en aftale mellem Danmark og Storbritannien, hvorefter Danmark skulle bidrage med 4.000 soldater; og ikke 10-11.000 som oprindeligt foreslået af Christmas Møller. Desuden havde briterne strakt sig langt for at imødekomme danske ønsker, hvad angik betalingen for det militære isenkram.¹⁵ I forhold til

¹⁴ »1. Beh. af F.t. Rigsdagsbeslutning ang. San Francisco-Pagten«, *Rigsdagstidene. Forhandlinger i Folketinget 1945/46*, 4. september sp. 1171-1240. Det parti, der var mest skeptisk over ratifikationen, var Danmarks Retsforbund. På sit partis vegne anførte Oluf Pedersen »store Betæneligheder« herom. Samme sted, sp. 1217. For denne debat se også Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, anf. arb., s. 24-28.

¹⁵ For forhandlingerne se Rasmus Mariager, »Danmark som besættelsesmagt? Dansk-britiske forhandlinger om Danmarks deltagelse i besættelsen af Tyskland«, *Historisk Tidsskrift* 1998/2, s. 78-98; samme, »'Et materialistisk og komfortelskende folk'. Danmark og Storbritannien 1945-1947 – forsøg på et overblik«, Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak (red.), *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*, anf. arb., s. 713-742; samme, *I tillid og varm sympati*, anf. arb., s. 46-66.

nærværende artikel er det væsentlige ved spørgsmålet om tysklandsbrigaden, at den overordnede enighed mellem især Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative, der skulle gælde frem til slutningen af 1970'erne, for alvor trådte i kraft i dette spørgsmål. Ved den afsluttende debat i Folketinget og den efterfølgende stemmeafgivning etableredes således et flertal bestående af regeringspartiet Venstre og fra oppositionen Socialdemokratiet og De Konservative. Det var disse tre partier, der sendte de danske tropper syd for grænsen, og de var de samme tre partier, der fornyede aftalen i 1949. Ved den første lov i 1947, havde De Radikale været splittet. Ved fornyelsen i 1949 stemte partiet imod. DKP var naturligvis, men af andre årsager, imod ved begge lejligheder. Det hører med til historien, at Socialdemokratiet gennem 1948 antagelig førte en mere hård kurs i forhandlingerne med de britiske myndigheder, end i al fald De Konservative, men formentlig også Venstre ideelt ønskede. Ikke desto mindre var det de tre partier, der stod sammen, da stemmerne skulle fordeles i Folketinget. Og det var de tre partier, der stod sammen i den offentlige debat, når især danske kommunister, men også radikale røster kritiserede beslutningen.¹⁶ Endelig var det de tre partier, der stod bag kommandoets forbliven i Vesttyskland frem til 1958, om end det ses, at Socialdemokratiet i 1953 tog afstand fra VK-regeringens plan om at forøge antallet af danske tropper fra 14-1500 mand til 4.000.¹⁷

Alliancebeslutningen

Det næste emne, der turde være vigtigt for spørgsmålet om graden af sikkerhedspolitisk (u)enighed mellem Folketingets partier, er Danmarks optagelse i Atlantpagten. To hovedsynspunkter i den eksisterende forskning kan opridses. På den ene side er der argumenteret for, at Socialdemokratiet – der dannede regering mellem 1947 og 1950 – kun nødtvungent og først efter at de nordiske forsvarsforhandlinger var brudt sammen, anbefalede dansk optagelse i Atlantpagten. Ifølge den opfattelse var Socialdemokratiet nordisk orienteret i sikkerhedspolitikken, og det fremhæves, at statsminister Hedtoft omtalte forsvarsforhandlingernes forlis som »en tragedie« og »vor generations første store

¹⁶ Også Arne Sørensens Dansk Samling stemte for brigadeloven i 1947. Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati*, anf. arb.; *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 129-132.

¹⁷ Bilag 127: »Den socialdemokratiske rigsdagsgruppes erklæring af 23. januar 1953«, *Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966, bd. II Bilag* (Udenrigsministeriet, 1968), s. 295.

nederlag«. ¹⁸ Over for den opfattelse ses en anden vurdering. Ifølge den var alliancetilslutningen i 1949 resultatet af en proces, der vel nok gik helt tilbage til Anden Verdenskrig, hvor et par klartskuede embedsmænd (i første omgang Kauffmann, derpå tillige Bang-Jensen) og siden (fra cirka 1948) en sluttet kreds af socialdemokratiske politikere gradvis blev overbevist om, at Danmark i sikkerhedspolitisk sammenhæng burde orientere sig vestover. ¹⁹

Efter min opfattelse er den første af de to anskuelser den mest overbevisende. Socialdemokraterne prioriterede den nordiske løsning højest, og skuffelsen var stor, da forhandlingerne brød sammen. Herom bør der ikke være tvivl. I nærværende sammenhæng er det dog nok så væsentligt, at de to tolkninger kun i mindre grad interesserer sig for de øvrige politiske partiers synspunkter. I det omfang dette emne tematiseres, anføres det, at De Radikale stillede sig kritisk til alliancetilslutningen, medens det fremhæves, at Venstre og De Konservative tidligere end Socialdemokratiet ønskede en vestlig orientering i sikkerhedspolitikken. ²⁰ Ovenstående er rigtigt nok. Imidlertid er det tilsvarende korrekt, at Venstre og De Konservative også – ligesom Socialdemokratiet – var indstillet på, at Danmark tilsluttede sig et nordisk forsvarsforbund. Under De Konservatives landsrådsmøde i november 1948 udsendte partiet en politisk udtalelse, ifølge hvilken partiet ønskede »dansk udenrigspolitik ført i nøjeste tilknytning til og samarbejde med de vestlige magter, hvis maal er at skabe et bolværk for friheden og freden. Enhver uklarhed i Danmarks politik maa undgaas. Et militært samarbejde i Norden ser vi som et led i denne politik«. Og et par måneder senere, i januar 1949, skrev De Konservatives kommende udenrigsminister, Ole Bjørn Kraft, i en avisartikel, at »alle kræfter« skulle »sættes ind« for at etablere en nordisk forsvarsalliance der »tilknyttes det atlantiske samarbejde«, hvortil han føjede: »Alle i Norden vil føle det smerteligt og bittert, hvis vejene på dette skæbnebestemmende omraade skulle skilles.« ²¹ Vidste man ikke bedre, kunne man tro, at ordene var Hedtofts.

¹⁸ Thorsten Borring Olesens forskellige arbejder står her centralt. Senest og mest udførligt har han argumenteret herfor i Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, anf. arb., s. 105-118, her citeret s. 111. Se også Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., s. 112-118.

¹⁹ Den anskuelse er oprindeligt fremlagt af Bo Lidegaard i disputatsen *I kongens navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958* (Samleren, 1996) og er siden blevet videreudviklet navnlig i mammutbiografien *Jens Otto Krag* (Gyldendal, 2001, 2002). Peer Henrik Hansen og Jakob Sørensen tenderer at dele Lidegaards vurdering i bogen *Påskekrisen 1948* (Høst & Søn, 2000).

²⁰ Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn*, anf. arb., s. 113.

²¹ Citeret efter *Socialdemokratiske Noter*, 20. årg., nr. 2 (nov. 1948). Ole Bjørn Kraft, »Nu maa vi tage vor Beslutning«, *Nationaltidende*, 12. januar 1949.

En af Venstres mest velinformerede udenrigspolitikere, Thorkil Kristensen, formulerede et par dage senere et nogenlunde tilsvarende standpunkt. 15. januar erklærede han offentligt: »Vi maa længst muligt arbejde paa et nordisk sammenhold – *ogsaa* fordi det har en militær værdi. Men vi tør afgjort ikke afskære os fra effektiv forbindelse med Atlantmagterne, hvis vi vil gøre, hvad vi formaar for at bevare Danmark. Og hvis de nordiske lande ikke kan bevares, kan Norden det heller ikke.«²² Kristensens synspunkt lå ganske i forlængelse af hans nye parti-formand, Edvard Sørensens synspunkter, sådan som de blev formuleret på et gruppemøde i Folketinget 13. januar 1949.²³

Ovenstående udtalelser fra fremtrædende politikere fra Venstre og De Konservative svarede – som fremhævet af Nikolaj Petersen – akkurat til det norske standpunkt i de nordiske forsvarsforhandlinger. Det lød, at Norge udelukkende ville indgå i et nordisk forsvarsforbund, såfremt der eksisterede en aftale med de vestlige magter om, at disse ville komme de nordiske lande til undsætning, hvis de blev angrebet af Sovjetunionen. Det svenske krav lød derimod, at Sverige ikke ville deltage i et nordisk forsvarsforbund, med mindre det var neutralt og ubundet.²⁴ I forhandlingerne indtog det danske socialdemokrati mæglerens rolle. Socialdemokratiet var imidlertid villig til at acceptere både det norske og det svenske standpunkt. For Socialdemokratiet var det vigtige »Nordens samlede stilling«, som Hartvig Frisch i 1945 havde udtalt det i forbindelse med ratifikationen af Danmarks tilslutning til FN.

Som sådan var Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative indstillede på at vælge en nordisk løsning på landets sikkerhedspolitiske problem så sent som i januar 1949. Imidlertid var det splittelsen mellem Norge og Sverige, der gjorde dette valg umuligt. Det turde være en truisme, at der fortsat gerådede en vis uenighed mellem Socialdemokratiet, De Konservative og Venstre, idet førstnævnte – som dokumenteret af Thorsten Borring Olesen – inderst inde stod nærmere det svenske end det norske krav. Alligevel er det værd at bemærke, at de tre partier omkring årsskiftet 1948/49 var villige til at indgå i et nordisk for-

²² Citeret efter *Socialdemokratiske Noter*, 20. årg., nr. 4 (jan. 1949), s. 279.

²³ Nikolaj Petersen, »Atlantpagten eller Norden? Den danske alliancebeslutning 1949«, Carsten Due-Nielsen, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1991), s. 36.

²⁴ Samme sted. Danmarks, Norges og Sveriges synspunkter i forhandlingerne er endvidere fremlagt og analyseret i Thorsten Borring Olesen, »Brødrefolk, men ikke våbenbrødre. Diskussionerne om et skandinavisk forsvarsforbund 1948-49«, *Den jyske historiker*, anf. arb., s. 151-178; Helge Pharo, »Scandinavia«, David Reynolds (ed.), *The Origins of the Cold War in Europe. International Perspectives* (Yale University Press, 1994), s. 194-223.

svarsforbund. Større var uenigheden ikke.²⁵ Da det i begyndelsen af 1949 blev klart, at dette ikke lod sig etablere, generede det tydeligvis de to borgerlige partier, at Socialdemokratiet var så længe om at opgive den nordiske tanke. Men Socialdemokratiet forlod den. I marts 1949 stillede det forslag i Folketinget om dansk tilslutning til Atlantpagten. Forslaget blev vedtaget med stemmerne fra Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative. Helt enige var de tre partier dog ikke. Erik Appel fra Venstre stemte ikke for lovforslaget.²⁶ I sit partis folketingsgruppe havde han i midten af januar udtalt, at dansk tilslutning til en vestlig forsvarsalliance ville være et »Brud med alt hvad vi har arbejdet for siden 1864 i vort folkelige Arbejde. Norden gaar foran alt andet for os.«²⁷

Koreakrigen

I begyndelsen af 1950erne var det store internationale konfliktspørgsmål Koreakrigen (1950-1953). Når spørgsmålet var vigtigt, havde det flere årsager. For det første var der – det var klart for de fleste samtidige iagttagere²⁸ – tale om en stedfortræderkrig mellem på den ene side de vestlige lande anført af USA og på den anden side de kommunistiske lande med Kina i front, men også med Sovjetunionen. For det andet var Koreakrigen vigtig, da den bidrog til at forene de kommunistiske lande i en animositet vendt mod de vestlige samfund, »Den frie Verden«, som det blev formuleret i samtiden. Endelig var krigen vigtig, da den i løbet

²⁵ Heller ikke selv om senere litteratur har efterladt indtryk af, at Venstre og De Konservative på et meget tidligt tidspunkt orienterede sig vestover. Se hertil Carl Kauffeldt, *Nye tider – nye mål 1945-1965. Det Konservative Folkepartis historie i et halvt århundrede 1915-1965* (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1966), s. 112, hvor det anføres at De Konservative »allerede i september 1948 ... måtte erkende, at det bar henimod« Atlantpagten. Uffe Ellemann-Jensen anfører i sin seneste erindringsbog, at Venstre var det første af de tre atlantpartier, der ønskede en vestlig orientering (hvilket et par linjer senere i bogen bliver til januar 1948), og det føler han sig antagelig berettiget til at gøre, da Poul Villaume i sin disputats har anført Venstre som det politiske parti, der først sluttede sig til forestillingen om en vestlig løsning på det sikkerhedspolitiske problem (om end Villaume ikke daterer denne holdning så tidligt). Se hertil Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., s. 114. Jf. Uffe Ellemann-Jensen, *Fodfejl. Da Danmark svigtede under Den Kolde Krig* (Gyldendal, 2004), s. 51.

²⁶ Til gengæld stemte Viggo Starcke fra Retsforbundet for. *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 150.

²⁷ Erik Appel i Venstres folketingsgruppe, 13. januar 1949. Citeret efter *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 143.

²⁸ I december 1950 offentliggjorde Dansk Gallup Institut en opinionsundersøgelse, der godtgjorde, at 73 pct. af de adspurgte mente, at der var »fare for en ny verdenskrig«. Af de adspurgte var 77 pct. af den opfattelse, at krigsfaren var øget gennem det seneste år. Blot 3 pct. mente, at den var mindre. Se hertil Ugens Gallup nr. 31, 18. december 1950: »Faren for en ny verdenskrig«. Beroende på www.gallup.dk.

af få måneder satte spørgsmålstegn ved de vesteuropæiske landes forhold til USA (mere herom nedenfor).

Med Nordkoreas overskridelse af den 38. breddegrad fordømte FN efter amerikansk pres den nordkoreanske aggression, idet Nordkorea blev opfordret til at trække sine tropper tilbage. I Danmark bakkede de tre atlantpartier sammen med De Radikale op bag FN's fordømmelse. Motiverne var dog forskellige. Niels Jørgen Haagerup, der var én af sin tids mest skarpsindige sikkerhedspolitiske iagttagere, har anslået, at støtten til FN for De Radikale var udtryk for, at det ønskede FN's rolle i verdenspolitikken styrket. For Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti var støtten til FN's linje snarere motiveret i, at denne blev set som et værn mod kommunistisk aggression.²⁹ Da Hedtofts regering kort tid senere erklærede, at Danmark afviste at sende militære enheder til Korea, men udelukkende bidrage med humanitær hjælp, støttede såvel Venstre som De Konservative den beslutning.³⁰

Et år senere, i juni 1951, opfordrede FN sine medlemmer til at stille militære enheder til rådighed for verdensorganisationen. Årsagen var, at FN-tropperne – hovedsagelig amerikanske soldater – havde mødt betydelig modstand i kampen mod de nordkoreanske soldater. I efteråret 1950 havde Hedtoft forladt Statsministeriet, og Erik Eriksen havde dannet ny regering bestående af Venstre og Det Konservative Folkeparti. I den offentlige debat lagde den nye udenrigsminister Ole Bjørn Kraft ud med at antyde, at Danmark nu ville efterkomme FN's ønske, da han i en tale på Skamlingsbanken forklarede, at FN's henvendelse ikke ville »blive modtaget med nogen negativ indstilling«. ³¹

Bør man se den nye regerings politik som et brud med Socialdemokratiets politik; altså at de to borgerlige partier valgte at føre en politik, som Socialdemokratiet ikke ønskede at følge? Efter min vurdering er svaret herpå et nej. Således støttede Hedtoft den nye regerings politik; ganske som Venstre og De Konservative havde støttet Hedtofts politik et år forinden. Når den tidligere regering havde støttet USA's håndfaste politik i 1950, havde det, som Haagerup anførte det, sin årsag i, at den nordkoreanske aggression opfattedes som en trussel mod de vestlige lande. Når VK-regeringen med støtte af Socialdemokratiet overvejede at sende tropper til den asiatiske halvø et år senere, havde det formentlig sin årsag i, at USA nu var presset. Samtidig må man antage, at det har

²⁹ Niels Jørgen Haagerup, *De Forenede Nationer og Danmarks sikkerhed. Træk af den danske udenrigs- og forsvarsdebat siden 1945* (Institut for Presseforskning og Samtidshistorie, 1956).

³⁰ Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., s. 632-633.

³¹ Citeret efter Niels Jørgen Haagerup, *De Forenede Nationer og Danmarks sikkerhed*, anf. arb., s. 100.

spillet en rolle, at Danmark i 1951 havde lidt flere soldater til rådighed end i 1950.

Udgangen på spørgsmålet blev, at Danmark valgte ikke at sende militære styrker til Korea. I efteråret 1951 blev regeringen af DKP beskyldt for at have indgået hemmelige aftaler med USA herom. Kort efter blev spørgsmålet uaktuelt, da der blev påbegyndt fredsforhandlinger.

I sine erindringer for årene 1947-1950 stiller Ole Bjørn Kraft sig kritisk til talrige aspekter af Socialdemokratiets indenrigspolitik. Om tiden umiddelbart efter Folketingsvalget i efteråret 1950 skriver han imidlertid: »Uden for disse synspunkter [indenrigspolitikken, rm] var Danmarks nye udenrigspolitiske kurs, som i Socialdemokratiet, Venstre og konservative havde et solidt grundlag. Der var mange i den konservative folketingsgruppe, som mente, at disse tre partier tilsammen skulle danne en Atlantpagtregering.«³² Det er værd at hæfte sig ved den oplysning, også selv om den sikkerhedspolitiske forskning har vist, at der opstod visse splittelser i det alliancepolitiske flertal i 1950erne.³³

Tysklandsspørgsmålet i første halvdel af 1950erne

Et af de emner, der indtager en forholdsvis begrænset plads i litteraturen om dansk efterkrigshistorie, er det dansk-vesttyske forhold. Fraset Karl Christian Lammers arbejder – navnlig den seneste bog »*Hvad skal vi gøre med tyskerne bagefter?*« der analyserer Danmarks forhold til de to tysklende efter 1945³⁴ – og enkelte af Poul Villaumes, Nikolaj Petersens og SNU's fremstillinger,³⁵ er der i den faghistoriske litteratur en tendens til, at forbindelserne til Vesttyskland blot fremdrages, i det omfang emnet har betydning for det spørgsmål, en given historiker måtte arbejde med. Det forekommer ret beset pudsigt, ikke mindst fordi det dansk-vesttyske forhold har haft stor betydning for såvel dansk politisk debat som for Danmarks forhold til international politik i almindelighed.³⁶ At

³² Ole Bjørn Kraft, *Danmark skifter kurs. En konservativ politikers erindringer, 1947-1950* (Gyldendal, 1975), s. 146. Se også Krafts portræt af Hedtoft samme sted, s. 155-159.

³³ Se generelt Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb.

³⁴ Karl Christian Lammers, *Hvad skal vi gøre ved tyskerne bagefter? Det dansk-tyske forhold efter 1945* (Schønberg, 2005).

³⁵ Poul Villaume, »Mulig fjende – nødvendig allieret? Vesttysklands rolle i udformningen af dansk forsvars- og sikkerhedspolitik 1950-1961«, Carsten Due-Nielsen, Johan Peter Noack og Nikolaj Petersen (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, anf. arb., s. 147-190; Nikolaj Petersen, *Tysklands enhed – Europas sikkerhed* (SNU, 1991); Henning Gottlieb og Frede P. Jensen (red.), *Tyskland i Europa* (SNU, 1995).

³⁶ Se hertil Claus Bryld og Anette Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997* (Roskilde Universitetsforlag, 1998), s. 131, 167-168.

Vesttyskland allerede i 1950'erne blev en af Danmarks væsentligste handelspartnere og derfor også må antages at have været i stand til at øve en vis politisk indflydelse på Danmark, turde endvidere anspore til yderligere studier af det dansk-vesttyske forhold.

Som nævnt fik Koreakrigen forholdsvis stor betydning for de vesteuropæiske landes forhold til USA. Det har sin forklaring i, at det under Koreakrigen blev klart, at USA – selv om der eksisterede planer herom – besluttede ikke at benytte kernevåbnet i en regionalt afgrænset konflikt. Man kan sige, at USA dermed traf en fornuftig og forsigtig beslutning. Men så entydig betragtedes den amerikanske politik ikke i samtiden, for blandt de europæiske NATO-lande aktualiserede den følgende spørgsmål: Ville USA forsvare Vesteuropa, såfremt den store krig opstod? Og ville USA i givet fald anvende kernevåben? Svarene forblev usikre, men udbredte forventninger var, at USA *ikke* ville forsvare Vesteuropa med kernevåben. Det førte til en frygt for, at Sovjetunionen ville benytte det afmilitariserede Vesttyskland til at angribe Vesteuropa. Spørgsmålet måtte derfor stilles: Skulle Vesttyskland genbevæbnes? I september 1950 opfordrede USA da Danmark til at støtte Vesttysklands genbevæbning og optagelse i Det Europæiske Forsvarsfællesskab EDC (European Defence Community).

Spørgsmålet var af naturlige årsager kontroversielt. I foråret 1950 havde Gallup gennemført en opinionsundersøgelse, hvor instituttet havde stillet spørgsmålet, om det var i dansk interesse med et stærkt eller svagt Tyskland. Hertil havde 16 pct. af de adspurgte svaret, at det var i dansk interesse med et stærkt Tyskland.³⁷ Resten vidste enten ikke, hvad de skulle svare, eller også ønskede de et svagt Tyskland. Da den amerikanske administration havde rettet henvendelse til den danske regering angående Vesttysklands genbevæbning, indkaldte regeringspartiet Rigsdagens »demokratiske partier« til diskussion, som det blev formuleret i *Socialdemokratiske Noter*. Det betød, at DKP ikke blev informeret om indholdet af den amerikanske henvendelse eller taget med på råd. Efter drøftelser kunne Socialdemokratiet offentliggøre, at regeringen sammen med De Konservative og Venstre bakkede op bag Vesttysklands genbevæbning. Retsforbundet, De Radikale og DKP var modstandere heraf.³⁸

Et tilsvarende billede viste sig et par år senere, da det stod klart, at Vesttyskland, efter Frankrigs afvisning heraf, ikke ville blive optaget i

³⁷ Ugens Gallup, nr. 2, 14. januar 1950: »Bør man ønske sig et stærkt Tyskland?«. Berørende på www.gallup.dk

³⁸ *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 163; jf. Karl Christian Lammers, *Hvad skal vi gøre ved tyskerne bagefter?*, anf. arb., s. 122.

EDC. I stedet rejstes spørgsmålet om Vesttysklands optagelse i NATO. I Folketinget sås den samme alliance mellem de tre partier, som man så i næsten alle andre alliancepolitiske spørgsmål. På regeringens vegne anførte udenrigsminister H.C. Hansen, at Vesttysklands optagelse i NATO ville være en naturlig videreførelse af landets forhold til de atlantiske lande. I det omfang der måtte være kritikere af dets optagelse i NATO, måtte de forstå, at der intet var at være angst for. De vesttyske tropper ville formentlig blive underlagt Storbritanniens tropper, hvilket tydeligvis måtte opfattes som positivt. Og så måtte kritikerne begribe, at danskerne ikke burde »lade følelser, der bygger på en anden tids erfaringer og oplevelser, forhindre os i at tage skridt, som vor forstand og realistiske sans siger os er det rigtige.«³⁹

De Radikale og DKP stillede sig som sædvanlig i opposition til et af Socialdemokratiet fremsat alliancepolitisk forslag, medens De Konservative og Venstre støttede det. Retsforbundet var splittet. Enigheden mellem Socialdemokratiet, De Konservative og Venstre betyder imidlertid ikke, at de tre partier var enige om alle forhold vedrørende Vesttysklands genbevæbning og optagelse i NATO.⁴⁰ Og i al fald så deres respektive baglande ganske forskelligt på spørgsmålet. Ifølge en Gallupundersøgelse fra september 1954 var hele 42 pct. af de socialdemokratiske vælgere modstandere af Vesttysklands genbevæbning. De tilsvarende tal for Venstre og De Konservative var henholdsvis 32 og 24 pct. Den markante modstand fra det socialdemokratiske bagland afspejler antagelig to forhold. For det første at der i Socialdemokratiet var en betragtelig reservation over for dele af det atlantiske samarbejde (militarisme, oprustning og konfrontation mellem Øst og Vest). For det andet at dele af partiets bagland formentlig har set med skepsis på USA, der var det atlantiske samarbejdes drivende kraft. Som sådan er det ikke noget tilfælde, at Århus- og venstrefløjssocialdemokraten Holger Eriksen, der var chefredaktør af »Demokraten«, i Folketinget var én af partiets stærkeste repræsentanter for den neutralisme, som Hedtoft og partiets ledelse havde taget afsked med i 1949.

Det bør dog samtidig fremhæves, at heller ikke de to borgerlige partier jublede over Vesttysklands genbevæbning og optagelse i NATO. Lammers har vist, hvordan udenrigsminister Kraft på VK-regeringens vegne i 1951 nok advokerede for Vesttysklands genbevæbning – ganske

³⁹ H.C. Hansen, »Forespørgsel vedr. Danmarks udenrigspolitik«, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1954-55*, 19. oktober 1954, sp. 148-167.

⁴⁰ Dette står til troende, selv om det fremgår af Venstres folketingsgruppes mødeprotokoller, at Venstre forud for Folketingsdebatten havde afstemt sin politik med Socialdemokratiets. *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 175.

som socialdemokraterne gjorde det – men samtidig over for offentligheden understregede, at »én ting er tysk deltagelse i Europas forsvar, noget andet er tysk militarisme«. Og Lammers viser, at denne formulering, der smagte af forståelse for, men ubehag ved vesttysk genbevæbning, ikke var nogen enlig svale. I 1952 udtalte Kraft således, at vesttysk oprustning måtte ses som en »uundgåelig nødvendighed«, idet han dog samtidig understregede, at Danmark intet havde at frygte, om der blev indgået et »militært defensivt samarbejde med Tyskland«. ⁴¹ Vesttyskland skulle indbindes. Skønt De Konservatives synspunkter på oprustning i almindelighed var af en anden karakter end Socialdemokratiets, var Ole Bjørn Krafts formuleringer om vesttysk oprustning meget lig Socialdemokratiets samtidige udmeldinger. ⁴² Dette er tilfældet, også selv om Poul Villaume i bind 5 i Dansk Udenrigspolitikks Historie har ret i, at der eksisterede en »ikke uvæsentlig nuanceforskel« mellem Socialdemokratiets og VK-regeringens politik. Førstnævnte var således i højere grad end sidstnævnte bekymret for, om USA i tysklandspolitikken tog tilstrækkelig hensyn til det vesttyske SPD og de genforeningsønsker der trivedes her. ⁴³

Når de tre alliancepartier – nuanceforskelle til trods – kunne etablere fælles fodslag i politikken over for Vesttyskland, havde det sin forklaring i frygten for et østligt angreb på Vesten gennem det demilitariserede Vesttyskland. Samtidig var presset på Danmark fra NATO's side af en sådan karakter, at det stod klart for danske toppolitikere uanset parti-farve, at valget ikke bestod i, om Vesttyskland skulle genbevæbnes og optages i NATO eller ej. For Danmark bestod valget derimod i, om Danmark ville støtte den proces og dermed alliere sig med den gamle besættelsesmagt, eller om Danmark ville være afvisende og træde ud af det atlantiske samarbejde. Sådanne argumenter blev i al fald fremhævet i den sikkerhedspolitiske debat. ⁴⁴

Base- og stationeringsspørgsmålet

Et af de sikkerhedspolitiske spørgsmål i første halvdel af 1950erne, der er viet mest opmærksomhed, er det såkaldte base- og stationerings-

⁴¹ Karl Christian Lammers, *Hvad skal vi gøre ved tyskerne bagefter?*, anf. arb., s. 123.

⁴² Eksempelvis »Nordatlantisk fælles forsvarsstyrke i Vesteuropa«, *Socialdemokratiske Noter*, 22. årg., nr. 1, oktober 1950, s. 3-8.

⁴³ Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn, 1945-1972*, anf. arb., s. 175.

⁴⁴ Rasmus Hansen, »Forespørgsel vedr. Danmarks udenrigspolitik«, *Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 1954-55*, 19. oktober 1954, sp. 169.

spørgsmål. Det handlede i sin substans om, hvorvidt der skulle etableres to nye militære baser på dansk jord og udstationeres NATO-tropper i Danmark i fredstid. Socialdemokratiets egen historieskrivning har fremhævet, at Socialdemokratiet i dette som i så mange andre spørgsmål, gjorde en forskel, da der skulle træffes beslutning om, hvilken politik Danmark skulle anlægge. Da Hedtoft i juni 1953 udtalte, at Socialdemokratiet ikke ønskede amerikanske flyvere udstationeret i fredstid, var spørgsmålet reelt afgjort.⁴⁵ Senere forskning har bekræftet den opfattelse, om end den har givet mere fyldestgørende forklaringer på Socialdemokratiets politik.⁴⁶ Ikke desto indre er det værd at hæfte sig ved såvel forholdet mellem VK-regeringens og Socialdemokratiets politik som ved en del af den avisdebat, der knyttede sig til spørgsmålet.

Udgangspunktet var, at danske politikere oprindeligt havde grund til at tro, at der ikke ville blive udstationeret fremmede militære enheder på dansk jord. Det havde været et af frygtscenarierne i 1948/49, og det passede derfor danske politikere glimrende, at USA i forbindelse med alliancebeslutningen lod danske myndigheder vide, at der ikke ville blive tale om fredstidsstationering af allierede tropper i Danmark. I vinteren 1951/52 blev spørgsmålet alligevel aktuelt. I første omgang reagerede VK-regeringen positivt, om end tøvende. Således meddelte udenrigsminister Ole Bjørn Kraft den amerikanske regering, at Danmark formentlig ville acceptere udstationering af allierede flyvere i Danmark. Dog måtte man fare med lempe. For det første måtte man forberede befolkningen på en sådan beslutning, og for det andet måtte man tage Socialdemokratiet i ed. I den følgende tid engagerede Kraft sig sammen med de to Venstre-ministre Thorkil Kristensen og Harald Petersen i spørgsmålet, idet de begyndte at berede den danske befolkning på emnets forestående aktualitet.⁴⁷

Regeringen havde Socialdemokratiets støtte. Således var Hans Hedtoft og H.C. Hansen af den overbevisning, at Danmark måtte vise sig imødekommende over for alliancens anmodning. Hvordan kunne Danmark ellers på troværdig vis appellere til NATO om at øge anstrengelserne for at kunne forsvare Danmark i tilfælde af krig – lød argumentet.

⁴⁵ J.O. Krag og K.B. Andersen, *Kamp og fornyelse. Socialdemokratiets indsats i dansk politik 1955-71* (Fremad, 1977), s. 14-15.

⁴⁶ De to grundlæggende tolkninger er Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., kapitel 6, s. 393-498 og *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 181-192 samt kapitel 12, s. 249-291. Se også Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965* (Odense Universitetsforlag, 1999), s. 419-465. Bo Lidegaard, *Krag 1914-1961*, anf. arb., s. 448-454. Erik Beukel, *Socialdemokratiet og Stationeringsproblemet 1952-53. En sikkerhedspolitisk beslutning* (Odense Universitetsforlag, 1974) er fortsat informativ.

⁴⁷ Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., s. 421.

Såvel Venstres og De Konservatives som Socialdemokratiets støtte til tankerne om udstationering af allierede flyvere i Danmark beroede på en forestilling om, at allierede styrker på dansk jord ville være underlagt dansk kommando. Som sådan måtte udstationering af allierede soldater på dansk jord opfattes som et udtryk for allieret vilje til at forsvare Danmark, og at forsvaret af Danmark ville blive mere effektivt.⁴⁸

Dermed kunne spørgsmålet have været afgjort. Men det var det ikke. Fra alliancemodstandernes side – De Radikale og DKP – blev der i sidste halvdel af 1952 ført en intens kampagne mod stationering af fremmede tropper i Danmark. Og i efteråret 1952 fulgte da en sovjetisk note, hvor Kreml anbefalede den danske regering at stille sig afvisende til NATO's anmodning. I første omgang stod de tre alliancepartier sammen: Den sovjetiske note blev afvist med kommentarer om, at formuleringen af dansk sikkerhedspolitik ikke var en sag for Sovjetunionen.⁴⁹

Men så skete der alligevel noget. Norge afviste at acceptere permanent fredstidsstationering af allierede flyvere på norsk jord, og på et tidspunkt gik det op for danske politikere, at USA sigtede mod, at de i Danmark udstationerede soldater ikke skulle være underlagt dansk, men NATO's kommando. Folketingsvalg var udskrevet til afholdelse 21. april 1953. I en valgtale 13. april udtalte Erik Eriksen da, at »der skal tungtvejende argumenter til, for at vi skal sige ja [til stationeringen], thi selvfølgelig er der ingen, som er glade for at se fremmede tropper stationeret her.«⁵⁰ Den sikkerhedspolitiske enighed var krakeleret, og det var Venstres formand, daværende statsminister Erik Eriksen, der havde forrettet det knusende slag. Ifølge en opinionsundersøgelse fra august 1953 var blot 20 pct. af de adspurgte tilhængere af stationering, medens 54 pct. var modstandere. Erik Eriksen kunne, som Poul Hartling senere har formuleret det, »høre græsset gro«, da han tog afstand fra fredstidsstationering.⁵¹ To dage efter statsministerens udtalelse begyndte også Hans Hedtoft at trække i land. Socialdemokratiets retræte fuldbyrdedes under partikongressen i slutningen af juni 1953, hvor Hedtoft udtalte de siden så berømmede ord: »Hvad regeringen vil, ved jeg ikke. Udenrigsministeren har sagt et og statsministeren noget andet. Tids-

⁴⁸ Samme sted, s. 424; *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 259. Se også Tage Kaarsted, *De danske ministerier 1929-1953. Et hundrede politisk-historiske biografier* (Pensionsforsikringsanstalten, 1977), s. 490.

⁴⁹ Den sovjetiske note af 1. oktober 1952, VK-regeringens svar af 29. oktober og uddrag af Hedtofts udtalelse i Folketinget 31. oktober 1952 er optrykt som bilag 121, 122 og 123 i *Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966*, bd. II Bilag, anf. arb., s. 282-286.

⁵⁰ Citeret efter Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., s. 462.

⁵¹ Poul Hartling, *Erik Eriksen. Mennesket og politikeren. En biografi* (Christian Ejlers' Forlag, 1991), s. 79.

punktet må imidlertid nu være inde, hvor vi tager stilling. Alle disse forhold taget i betragtning bør det derfor blive Socialdemokratiets standpunkt, at vi takker for tilbuddet om permanent stationering af allierede flyvere i fredstid, men meddeler, at vi i den nuværende situation ikke ønsker at modtage det.«⁵²

I samtiden blev det gjort gældende, at Socialdemokratiet dermed appellerede til De Radikale.⁵³ Det er formentlig rigtigt,⁵⁴ om end det ses, at også Venstre beherskede denne øvelse. Udenrigspolitikken var en del af den indenrigspolitiske kamp. Med Tage Kaarsteds formulering kunne Socialdemokratiet under de givne omstændigheder »ikke holde til at være mere forsvarsvenligt end de to store borgerlige partier og var bestandigt ængstelig for at blive bragt i denne situation.«⁵⁵ Den vurdering står efter min vurdering fortsat til troende, også selv om senere forskning i højere grad har betonet Socialdemokratiets vanskeligheder med USA's politik i spørgsmålet.⁵⁶

Erik Eriksen stod dog ikke alene i Venstre, for selv om Hedtoft i dele af pressen blev kritiseret for sin udtalelse på partikongressen, så var »Vestkysten«, der var en Venstre-avis, slet ikke så kritisk. Tværtimod manede denne til besindighed, idet den forklarede, at man burde kunne finde »en anden løsning« på base- og stationeringsspørgsmålet, end den amerikanske administrations ønsker.⁵⁷ Det svarede ganske præcist

⁵² Citeret efter *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 187.

⁵³ »Hedtoft ændrer kurs og siger nu nej til de allierede Flyvere«, *Nationaltidende*, 24. juni 1953; »En ulykkelig tale«, *Nationaltidende*, 24. juni 1953; »Kommentarer til Socialdemokratiets kongres«, *Socialdemokratiske Noter*, 24. årg., nr. 10, 1. juli 1953, s. 701; »Ingen Stationering nu, men maaske senere, siger Hedtoft«, *Jyllands-Posten*, 24. juni 1953.

⁵⁴ Jf. Niels Thomsen, »Skamros med forbehold«, *Historisk Tidsskrift* 1995/2, s. 426-438, her s. 434.

⁵⁵ Tage Kaarsted, *De danske ministerier 1929-1953*, anf. arb., s. 490.

⁵⁶ Se hertil Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., s. 393-498. Bent Jensen har senere argumenteret for, at Socialdemokratiets politik snarere bør ses som en reaktion på Sovjetunionens politik. Bent Jensen, *Bjørnen og haren*, anf. arb., s. 419-465. Det forekommer imidlertid lidet dokumenteret, at det var den udslaggivende årsag, jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 249-291. Se også Poul Villaumes anmeldelse af *Bjørnen og haren*, »Mellem »skræmt neutralisme« og »sikker dømmekraft««, *Arbejderhistorie*, 2001/2, s. 74-80, her s. 76-78. I Dansk Udenrigspolitik Historie afvises den indenrigspolitiske dimensions betydning for Socialdemokratiets politik i dette spørgsmål. Forskellige forklaringer anføres, herunder at flere af VK-regeringens fremtrædende sikkerhedspolitikere straks tog afstand fra Eriksens udtalelse, ligesom det noteres at Hedtofts bekymring for vælgernes dom over Socialdemokratiets enighed med VK-regeringens sikkerhedspolitik var ubegrundet, idet Socialdemokratiet ved valget vandt to mandater, og at partiets »Bevan-fløj« efterfølgende nedlagde sig selv, idet den fandt, at vælgernes dom bestod i en støtte til den førte udenrigs- og sikkerhedspolitik. Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelings tegn, 1945-1972*, anf. arb., s. 190.

⁵⁷ »Kommentarer til Socialdemokratiets kongres«, *Socialdemokratiske Noter*, 24. årg., nr. 10, juli 1953, s. 701.

til det, som Hedtoft havde udtalt. Ifølge Venstre-politikeren Arne Christiansen, journalist og fhv. minister, afspejlede sådanne synspunkter holdningsforskelle i Venstres bagland. På den ene side var Venstre-presse på Sjælland meget positiv over for forsvaret og for alliancepolitikken. På den anden side var Venstres presse på Fyn og i Jylland knapt så atlantisk. Ifølge Christiansen var Søren Peter Quist og Knud Rée, der var chefredaktører for henholdsvis »Fyns Tidende« og »Vestkysten«, således udprægede modstandere af at få stationeret amerikanske soldater på dansk jord. Arne Christiansen husker, at Søren Peter Quist udtalte: »... vi skal ikke ha' nogen sorte til at rende rundt i Jylland, så får vi for mange sortbrogede børn.«⁵⁸

Det var dog ikke racismen – som Quist formentlig delte med de fleste danskere på daværende tidspunkt – der var udslagsgivende for Venstres presse vest for Storebælt. Snarere synes det troligt, at denne del af Venstres bagland ikke ønskede at provokere Sovjetunionen, ligesom erindringen om besættelsen endnu var frisk. Det korte af det lange er, at selv om dele af Venstres ledelse – fraset statsministeren, forstås – nok stillede sig positivt til tanken om at stationere allierede flyvere på dansk jord i fredstid, så var en del af partiets bagland mere tøven. Med sin valgtale 13. april 1953 havde Erik Eriksen brudt den alliancepolitiske enighed og åbnet døren for radikal indflydelse på alliancepolitikken. Det skulle blive et vedholdende fænomen de næste knap 50 år.

Da vandene efterfølgende lagde sig, udtalte Ole Bjørn Kraft, at det var glædeligt, at de tre atlantpartier var enige om, at »Forsvarets Udbygning maa fortsættes«, hvorpå han konkluderede: »Regeringen og Socialdemokratiet er altsaa enige om, at Forsvarets Opbygning og Samarbejdet inden for Atlantpagten ikke maa svinges.«⁵⁹

Atomvåbenspørgsmålet og forsvarspolitikken

Atomvåbenspørgsmålet i slutningen af 1950erne og forsvarsforliget af 1960 er to andre sikkerhedspolitiske emner, der har tiltrukket sig en del opmærksomhed i såvel den socialdemokratiske partihistorie som i den videnskabelige litteratur. Læses de to spørgsmål samlet, ses det, at skønt Socialdemokratiet var udslagsgivende i atompolitikken, så var spørgsmålet forbundet med forsvarsforliget, og her var de politiske partiers syns-

⁵⁸ DIIS-interview med Arne Christiansen, 11. november 2004. Citeret efter *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 190 (note 100).

⁵⁹ Ole Bjørn Kraft citeret i »Umotiveret at sige Nej til Stationering i Øjeblikket«, *Jyllands-Posten*, 29. juni 1953.

punkter mere sammensatte. Samtidig ses det, at Venstre på ny udfordrede den alliancepolitiske enighed.

Atomvåbenspørgsmålet blev først for alvor nærværende i Danmark i midten af 1950'erne, da NATO påbegyndte nukleariseringen af medlemslandenes forsvar. I begyndelsen af 1957 rettede USA henvendelse til Danmark med et tilbud om at forsyne landet med Nike Hercules og Honest John raketter. Fra sovjetisk side havde man kendskab til udviklingen, og 28. marts 1957 sendte den sovjetiske ministerpræsident Bulganin et brev til H.C. Hansen, hvori det blev forklaret, at Sovjetunionen ikke ønskede ufred, men at Danmark – hvis det besluttede sig for at modtage kernevåben på dansk jord – ville udsætte sig for »en meget alvorlig og uforsvarlig risiko«. ⁶⁰

Den sovjetiske henvendelse fandt sted i fuld offentlighed, og to aviser – »Social-Demokraten« og »Land og Folk« – valgte at optrykke Bulganins brev. Granskes avisernes reaktioner ses det, at »Land og Folk« udhævede de dele af skrivelsen, der fokuserede på de venskabelige bånd mellem Danmark og Sovjetunionen, og i en lederartikel forklarede det, at Sovjetunionen ikke udgjorde nogen trussel mod Danmark. »Social-Demokraten« var af en anden opfattelse. Her anførtes det, at Danmark ingen aggressive hensigter havde, men at dansk kernevåbenpolitik var en sag for Danmark; ikke for Sovjetunionen. Som sådan afvistes den sovjetiske henvendelse. ⁶¹ Den øvrige del af pressen støttede Socialdemokratiets linje. Og så alligevel ikke. »Vestkysten« anførte i en lederartikel, at man ikke burde se bort fra Sovjetunionens reelle usikkerhed over kernevåbenpolitikken inden for NATO. I avisens leder stod der 1. april 1957: »Det er hans [Bulganins, rm] ret at fremsætte disse synspunkter og tanker – og det er vor pligt at lytte til dem og overveje og vurdere dem, og i den udstrækning, det er foreneligt med vore nationale interesser, må vi søge dem prøvet i en større sammenhæng.« ⁶² Med lederartiklen lagde »Vestkysten«, der var et meget væsentligt talerør for Venstre, op til en meget forsigtig dansk politik i spørgsmålet. ⁶³ Somme mente endda, at »Vestkysten« var af den opfattelse, at Danmark skulle

⁶⁰ Bulganins brev til H.C. Hansen er optrykt som bilag 156 i *Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966*, bd. II Bilag, anf. arb., s. 349-354.

⁶¹ »Bulganin fremhæver Danmarks særlige geografiske beliggenhed«, *Land og Folk*, 31. marts 1957; »Bulganin-brevet. Den fulde ordlyd af brevet til stats- og udenrigsministeren«, *Social-Demokraten*, 31. marts 1957.

⁶² »Brev fra Kreml« (leder), *Vestkysten*, 1. april 1957.

⁶³ Niels Thomsen og Jette D. Søllinge anfører, at *Vestkystens* chefredaktør Knud Rée havde tætte forbindelser til Erik Eriksen, der var valgt i Varde-Esbjerg området, og at *Vestkysten* var et af de dagblade, hvor partiet Venstre afprøvede dets politiske udspil. Se Niels Thomsen og Jette D. Søllinge, *De danske aviser 1634-1991*, bd. 3 (Dagspressens Fond, 1991), s. 613.

lade sin kernevåbenpolitik formulere under indtryk af sovjetisk pres. Det NATO-venlige dagblad »Information« reagerede hurtigt med en artikel, hvori såvel »Vestkysten« som Erik Eriksen blev taget kraftigt i rette. Men sket var sket. Den alliancepolitiske enighed var udfordret. Og det var »Vestkysten«, der havde givet bolden op, ganske som avisen havde givet bolden op i base- og stationeringsspørgsmålet. »Land og Folk« var ikke sen til at udnytte situationen, da avisen to dage senere informerede sine læsere om Venstre-pressens forstandige synspunkter...⁶⁴

I slutningen af april 1957 svarede den socialdemokratiske regering på Bulganins brev. I svaret lod H.C. Hansen Sovjetunionen vide, at NATO var en forsvarsalliance, der ingen aggressive hensigter havde. Sovjetunionen måtte forstå, at Danmark og NATO blot ønskede et forsvar, der var tilstrækkeligt effektivt til at kunne forsvare de atlantiske lande, såfremt det skulle blive nødvendigt. Med sin tilbagemelding afvistes den sovjetiske henvendelse. Alle aviser – fraset »Land og Folk« – støttede regeringens svar. Det gjaldt også »Vestkysten«.⁶⁵

14. maj 1957 skulle der være valg til Folketinget. Kort forinden, 21. april, bragte »Politiken« en samtale med H.C. Hansen. Statsministeren udtalte, at Socialdemokratiet udelukkende ønskede at modtage forsvarsvåben på dansk jord. Derpå forklarede han, at Danmark overhovedet ikke var blevet tilbudt kernevåben. På spørgsmålet om hans og Socialdemokratiets reaktion på et tilbud om at få stationeret kernevåben på dansk jord svarede H.C. Hansen, at han i så fald var »personligt overbevist om, at vi ville have svaret nej tak!«⁶⁶ Med udtalelsen stod det klart, at Socialdemokratiet afviste kernevåben på dansk jord. Samtidig var udenrigspolitik på ny en del af den indenrigspolitiske kamp, og endnu en gang var det ikke blot Socialdemokratiet, der var bevidst herom. Socialdemokratiets appel til De Radikale må nemlig ses som en reaktion på, at sidstnævnte under valgkampen lod offentligheden forstå, at partiet opfattede NATO som en realitet, som også De Radikale måtte forholde sig til – og ikke blot afvisende.⁶⁷ Efter valget etablerede H.C. Hansen sin anden regering, denne gang med deltagelse af Retsforbundet og De Radikale.

I de følgende par år prægede kernevåbenspørgsmålet ikke den sikkerhedspolitiske dagsorden. Enkelte gange var det dog oppe at vende.

⁶⁴ »Nøgttern og positiv vurdering af Bulganin-brevet i »Vestkysten«, *Land og Folk* (leder), 3. april 1957.

⁶⁵ *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 204.

⁶⁶ Christian Torpe, »En kaminpassiar med statsministeren« (kronik), *Politiken*, 21. april 1957.

⁶⁷ Tage Kaarsted, *Regeringskrisen 1957. Trekantsregeringens tilblivelse* (Universitetsforlaget i Aarhus, 1964), s. 27.

Således i januar 1958, da H.C. Hansen forklarede Folketinget, at regeringen på et møde med de øvrige alliancelande havde slået fast, at Danmark ikke ønskede kernevåben på dansk jord. Venstre og De Konservative accepterede regeringens politik, om end Kraft udtalte, at det var glædeligt, at Frankrig og Holland modtog de kernevåben, der også var i dansk interesse.⁶⁸ I 1959 og 1960 blussede debatten om kernevåbenpolitikken op. Det hang sammen med, at NATO lagde et pres på den danske regering for at imødekomme alliancens ønsker om at udstationere kernevåben på dansk jord. Desuden hang det sammen med, at der skulle indgås et nyt forsvarsforlig på Christiansborg. I den forbindelse argumenterede Venstre og De Konservative nu for, at Danmark burde acceptere kernevåben på dansk jord. Således ventilerede Thorkil Kristensen synspunkter om, at man ikke burde sondre mellem kernevåben og konventionelle våben. Ole Bjørn Kraft støttede den linje, da han stillede »krav« om, at de på dansk jord deployerede raketter skulle armeres med atomare sprænghoveder. Venstre og De Konservative havde skærpet deres politik. Regeringen stillede sig afvisende til det nye krav.⁶⁹

I den eksisterende forskning er det en vurdering, at Venstres og De Konservatives krav om kernevåben på dansk jord skal ses i forbindelse med det forestående forsvarsforlig, som var til debat i disse måneder.⁷⁰ Denne tese kan næppe dokumenteres, om end det ses, at Venstre og De Konservative under forhandlingerne om forsvarsforliget benyttede kernevåbenspørgsmålet som løftestang for at øge forsvarsbevillingerne. Og således endte det. Da forliget blev vedtaget med stemmerne fra Venstre og De Konservative blev de årlige bevillinger til forsvaret øget med 70 millioner i forhold til regeringens udspil. Til gengæld lå bevillingerne cirka 120 millioner kroner under de to borgerlige partiers krav. Ifølge »Information« var det regeringspartiet, De Radikale, der havde »strakt sig længst, selv om regering og opposition ikke mødtes præcis paa halvvejen«. ⁷¹ Efter forsvarsforliget var indgået, afstod Venstre og De Konservative fra at kræve atombevæbning af de danske mellemdistanceraketter, selv om de, med Poul Villaumes ord, havde forsikret vælgerne om »at spørgsmålet snarest efter dennes [forsvarsordningen, rm] vedtagelse ville blive rejst igen.« Venstres og De Konservatives nye meldinger

⁶⁸ Ole Bjørn Kraft, »Forespørgsel til stats- og udenrigsministeren af Alsing Andersen m.fl.«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1957/58*, 21. januar 1958, sp. 2041.

⁶⁹ Thorkild Kristensen, »Oplysning om forsvaret« (kronik), *Dagens Nyheder*, 9. februar 1959; »Taktiske atom-våben – en fordel for Danmark«, *Vor Tid*, 15., årg., nr. 4 (april 1959), s. 5, 15; jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, anf. arb., s. 208.

⁷⁰ Erik Boel, *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-1988*, anf. arb., s. 45-47.

⁷¹ »Forliget«, *Information*, 15. april 1960; jf. »Forsvarsforliget«, *Politiken*, 16. januar 1960. Begge optrykt i Knud Larsen, *Forsvar og politik 1957-1973* (Gyldendal, 1973), s. 43-46.

hang dog antagelig sammen med, at NATO snart efter lod den danske offentlighed forstå, at det næppe var det store problem med kernevåbenforbeholdet, da »atombalderne ... lå (lige) uden for de danske grænser«. ⁷² En anden forklaring lyder, at de to borgerlige partier af den danske forsvarsledelse blev anmodet om at frafalde kravet for at få gennemført et bredt forsvarsforlig. Endelig afstod de to partier fra at rejse spørgsmålet efter forliget, idet de ønskede en dansk politik over for øst, der var båret af ikke-provokationshensynet. ⁷³

Set i det store perspektiv er det korrekt, at det var Socialdemokratiet, der stod fadder til det danske kernevåbenforbehold. Dog ses det, at Venstres presse var den aktør, der i første omgang søgte at slå skår i den sikkerhedspolitiske enighed om spørgsmålet. Det ses endvidere, at Venstre og De Konservative stemte for det forsvarsforlig, der blev vedtaget i 1960, som afviste kernevåben på dansk jord. Og endelig ses det, at selv om de to borgerlige partier under forhandlingerne om forsvarsforliget stillede krav om kernevåbenbevæbning af danske mellemdistanceraketter, og at de to partier forsikrede vælgerne om, at de ville genoptage emnet kort efter, så skete det aldrig. Der var nok uenighed mellem de tre atlantpartier, men uenigheden var ikke større, end at i al fald dele af Venstres bagland syntes enige med Socialdemokratiet, og at såvel Venstre som De Konservative stemte for en forsvarsordning, der afviste kernevåben på dansk jord.

Danmarks fortsatte NATO-medlemskab

I sidste halvdel af 1960erne var et af de store sikkerhedspolitiske debat-emner spørgsmålet om, hvorvidt Danmark skulle forblive i NATO efter 20 års medlemskab, eller om Danmark skulle benytte sig af artikel 13 i »Den Nordatlantiske Traktat« ifølge hvilken ethvert deltagerland med eet års varsel kunne træde ud af det atlantiske fællesskab, når traktaten havde været i kraft i 20 år. ⁷⁴ Granskes den offentlige debat om spørgsmålet, ses der endnu en gang en grundlæggende enighed mellem Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative. I Folketinget var det Socialistisk Folkeparti og i nogen grad De Radikale, der rejste og søgte at fastholde spørgsmålet om alliancemedlemskabet. Socialistisk Folkeparti tematiserede spørgsmålet i 1965, da Poul Dam og en håndfuld

⁷² Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, anf. arb., s. 548.

⁷³ Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume, *I blokopdelingens tegn, 1945-1972*, anf. arb., s. 307.

⁷⁴ Artikel 13 i »Den Nordatlantiske Traktat« optrykt flere steder, fx som bilag 54 i *Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966, bd. II Bilag*, anf. arb., s. 106-109, her citeret s. 108.

øvrige SF'ere i Folketinget stillede forslag om at nedsætte en kommission, der skulle undersøge, om det var i Danmarks interesse at videreføre medlemskabet af NATO. Inden for og navnlig uden for Christiansborg bølgede debatterne om alliancemedlemskabet frem og tilbage i de følgende 4-5 år. Fra radikal side synes strategien at have været stedse at kræve spørgsmålet underkastet øget (folkelig) debat, idet – lød det fra fremtrædende radikale politikere – forudsætningerne for det danske alliancemedlemskab aldrig havde været underkastet en grundig debat. De Radikale forsøgte således at appellere til alliancekritiske røster i partiets bagland og i de i samtiden vidt forgrenede fredskredse. Imidlertid valgte partiet bemærkelsesværdigt nok aldrig at kræve Danmark ud af NATO. I august 1968 blev partiet da reddet af den sovjetiske invasion af Tjekkoslovakiet. Herefter kunne Hilmar Baunsgaard erklære, at De Radikale fandt, at der i den aktuelle internationale situation ikke var noget, der tilskyndede en forandring i Danmark forhold til NATO. Efterfølgende udtalte Niels Helveg Petersen imidlertid fyndigt, at det på den anden side var »helt afgørende«, at Danmark bevarede muligheden for at træde ud af det atlantiske samarbejde med eet års varsel.⁷⁵ Dele af den politiske venstrefløj anlagde en anden linje. I »SF-Bladet« og i »Politisk Revy« blev USA's krig i Vietnam bragt ind i diskussionerne, og strategien synes at have været at så tvivl om legitimiteten bag USA's Vietnam-politik og derpå gøre Danmark medansvarlig for disse handlinger, eftersom Danmark var USA's medsamsvorne i NATO.⁷⁶

Over for sådanne synspunkter, hvoraf flere tenderede decideret anti-amerikanisme, dannede Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative fælles front: Danmark skulle ikke meldes ud af NATO. Det stod klart tidligt i diskussionerne om spørgsmålet.⁷⁷ Vel anlagde de tre partier forskellige strategier til imødegåelse af alliancekritikernes synspunkter, og vel afspejlede partiernes forskellige reaktioner også delvis uens synspunkter på NATO's fremtid. Således stillede De Konservative sig væsentligst afvisende over for overhovedet at drøfte spørgsmålet om dansk udtræden af NATO,⁷⁸ medens Socialdemokratiet og Venstre hævdede, at det kunne være fornuftigt at drøfte Danmarks fortsatte forhold til

⁷⁵ Niels Helveg Petersen, »Åbningsdebat«, 3. oktober 1968, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1968-69*, sp. 150.

⁷⁶ »Apropos NATO«, *Politisk Revy*, nr. 30, 6. årg., august 1968, s. 6.

⁷⁷ Da SF stillede forslag om nedsættelse af en kommission til undersøgelse af det fortsatte alliancemedlemskab stemte Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative alle imod; jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, anf. arb, s. 66.

⁷⁸ Poul Møller i Folketingets åbningsdebat 19. oktober 1966, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, sp. 120-147.

NATO.⁷⁹ På den måde repræsenterede De Konservative utvetydigt højre flanke i debatterne, hvor en opsigelsesfrist på 20 år på et tidspunkt blev foreslået, medens Socialdemokratiet og Venstre snarere stod som alliancetilhængere, der dog forekom at være diskuterende og imødekommende over for kritikernes synspunkter, og som hellere argumenterede for en opsigelsesfrist på 1 år.⁸⁰

Det er også vigtigt at fastholde, at der var forskellige holdninger inden for de pågældende partier. Inden for Socialdemokratiet var Per Hækkerup således entydig og særdeles kontant i afvisningen af allehånde NATO-kritiske røster, medens hans politiske chef Jens Otto Krag i den offentlige debat gjorde en større indsats for at fremhæve FN-sporet i dansk udenrigspolitik, ligesom han i både ind- og udland gjorde sig til talsmand for, at NATO også skulle kunne indtage rollen som politisk organisation, der fremmede fred og afspænding.⁸¹ Det ses også, at ungdomsorganisationerne engagerede sig i spørgsmålet, hvor de socialdemokratiske i nogen grad udfordrede det fortsatte medlemskab.⁸² På det overordnede niveau herskede der dog ingen tvivl: Socialdemokratiet; Venstre og De Konservative var enige om at støtte et fortsat dansk alliancemedlemskab.

CSCE-debatterne

Det vel nok væsentligste og i international sammenhæng mest opsigtsvækkende sikkerhedspolitiske anliggende i første halvdel af 1970'erne var CSCE-processen. Baggrunden herfor var, at Sovjetunionen, sekunderet af de østlige lande, siden 1954 gentagne gange havde stillet forslag om at afholde en europæisk sikkerhedskonference. De vestlige lande havde afvist forslagene, der blev opfattet som østlige forsøg på at drive en kile ind mellem USA og de vesteuropæiske alliancelandene. Op gennem 1960'erne blev NATO imidlertid genstand for drøftelser mellem

⁷⁹ Poul Hartling i Folketingets åbningsdebat 19. oktober 1966, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, sp.

⁸⁰ »NATO-betingelser som Det radikale Venstre«, *Politiken*, 8. september 1968; »Venstre-krav om fornyelse« og »Uenighed på Venstres landsmøde«, begge i *Berlingske Tidende*, 23. september 1968; »Konservative ville have 10 eller 20-årig NATO-traktat«, *Information*, 25. november 1968.

⁸¹ Om Jens Otto Krag se Jens Otto Krag, »Nye opgaver for NATO bør overvejes i dag«, *Information* 5. maj 1965; jf. Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag, 1962-1978* (Gyldendal, 2002), s. 286. Om Hækkerup se eksempelvis Hækkerup i Folketingets åbningsdebat 19. oktober 1966, *Folketingstidende. Forhandlinger i folketingsåret 1965-66*, sp. 171-190.

⁸² Se hertil Svend Auken, »Socialdemokratiets syn på dansk sikkerhedspolitik«, *Verdens Gang*, februar 1967, s. 51-63; Mogens Lykketoft m.fl. (red.), *Magtspil og sikkerhed. En analyse af blokpolitikken og Danmarks tilpasning* (Fremad, 1967).

deltagerlandene, hvor talrige debatter kredsede om, hvilken rolle NATO skulle spille i fremtiden. I disse debatter befandt Danmark sig politisk på linje med Norge, Belgien, Canada, Storbritannien og Vesttyskland, og synspunktet formuleredes stadig mere klart, at NATO ikke længere alene skulle være en forsvarsalliance, men også en institution, der fremmede afspænding mellem Øst og Vest. Det var substansen i den Harmel-rapport, der i 1967 blev officiel NATO-politik. 1960erne var også det årti, hvor afspændingen mellem Øst og Vest udviklede sig, og hvor håbene om en fremtid uden kold krig spirede frem. Det var i lyset af disse to forhold, NATO's nye politiske strategi og det forbedrede forhold mellem Øst og Vest, at NATO i december 1971 besluttede at tage imod et østligt tilbud om afholdelse af en sikkerhedskonference i Europa. En forudsætning var dog, at USA og Canada kunne deltage. Konferencen lød navnet »Conference on Security and Cooperation in Europe« (CSCE), og fandt sted i årene fra 1973 til 1975.⁸³

Som i de øvrige alliancelandene udspandt sig også i Danmark en lang række diskussioner om, hvilken politik landet skulle føre under den forestående proces. Umiddelbart stod det dog klart – det var internationalt bestemt – at konferencen skulle omhandle tre forhold, der i samtiden blev omtalt som »kurve« (baskets). For det første sikkerhed og spørgsmål omhandlende menneske- og borgerrettigheder. For det andet økonomisk, teknologisk og videnskabeligt samarbejde. For det tredje kulturelt og humanitært samarbejde og spørgsmål vedrørende bevægelsesfrihed. Granskes CSCE-processen, ses det, at Sovjetunionen og de østlige lande i det væsentlige var interesserede i at drøfte kurv 1 og især den del heraf, der vedrørte sikkerhedsanliggender. De vestlige landes synspunkter var mere sammensatte, men fra amerikansk side blev der i betydelig grad lagt vægt på kurv 3, idet det var en opfattelse, at Sovjetunionen måtte og skulle slække kontrollen med Østeuropa. Spørgsmålet var derfor, hvilke(n) kurv(e), den danske politik skulle fokusere på.

Debatter herom foregik i Folketinget i perioden mellem 1971 og 1975. Det ses, at der i disse debatter eksisterede en overordnet enighed mellem på Socialdemokratiet, De Konservative, Venstre og De Radikale. Disse partier ønskede alle, at Sovjetunionen skulle overholde almindelige menneskerettigheder samt kravene om friere bevægelighed over grænser for mennesker, ideer og informationer. Socialistisk Folkeparti var ikke uenig heri, men til forskel fra de fire førstnævnte partier lagde

⁸³ Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2003* (Gyldendal, 2004), s. 147-151; *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, anf. arb., s. 99.

SF vægt på, at Danmark og de vestlige lande skulle fokusere på sikkerhedspolitikken og i den sammenhæng anspore til tillidsskabende foranstaltninger mellem Øst og Vest. Socialistisk Folkepartis holdning, der især blev forelagt af Gert Petersen, afspejlede den opfattelse, at det helt grundlæggende problem i international politik var de to militærblokkes eksistens. Kunne man opløse Warszawapagten og NATO, ville jorden være gødet for en mere fredelig og knapt så konfliktfyldt verden. Efter Folketingsvalget i december 1973, hvor DKP på ny kom ind i Folketinget, sluttede kommunisterne sig til SF's synspunkter, men det var af andre årsager.⁸⁴

Nærlæses synspunkterne, sådan som de blev præsenteret af ordførerne fra de fire førstnævnte partier – Socialdemokratiet, De Konservative, Venstre og De Radikale – ses det, at der dog også eksisterede holdningsforskelle mellem disse partier. Således var Socialdemokratiet, Venstre og De Radikale generelt af den opfattelse, at Danmark og de vestlige lande skulle anlægge en i nogen grad imødekommende politik over for Sovjetunionen uden dog at give køb på de vestlige landes synspunkter. Dette betød, at disse tre partier i folketingsdebatterne jævnt hen argumenterede for, at Danmark og de vestlige lande måtte være indstillede på at drøfte såvel politiske og økonomiske spørgsmål som de mere bløde emner (menneskerettigheder og fri informationsstrøm over landegrænser). For disse tre partier gjaldt det om at komme i dialog med Sovjetunionen. Over for denne kompromisvillige politik stod Det Konservative Folkeparti, der insisterede på, at Danmark og de vestlige lande måtte kræve af Sovjetunionen, at det slækkede på jerngrebet om de østeuropæiske lande, så der kunne skabes mulighed for frihed inden for Østblokken. De Konservatives grundholdning var, at Danmark og de vestlige lande skulle demonstrere en betydelig grad af fasthed i omgangen med Sovjetunionen. Såfremt Kreml imødekom vestlige krav om frihedsrettigheder inden for Østblokken, kunne man mene, at Sovjetunionen havde udvist imødekommenhed, og så kunne man derpå begynde at forhandle.

I mange af folketingsdebatterne anmodede De Konservatives ordfører, det var oftest Knud Østergaard, om, at Danmark ikke indtog særstandpunkter i NATO. Ifølge De Konservative var det klogest om Danmark sluttede op bag USA's synspunkter under CSCE-processen.⁸⁵

⁸⁴ Den vurdering fremgår af *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, anf. arb., s. 100-113. Vurderingen er baseret på analyser af Folketingsdebatter om CSCE.

⁸⁵ Se til eksempel Knud Østergaard, »Forespørgsel til udenrigsministeren«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1971/72*, 20. april 1972, sp. 5053-5054; samme »Forhandlinger om udenrigsministerens redegørelse«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folke-*

Socialdemokratiet, Venstre og De Radikale var snarere af den opfattelse, at selvom Danmark ikke skulle forholde sig illoyalt til USA's politik, så måtte Danmark gennem en kompromispolitik fremme dialog mellem Øst og Vest.⁸⁶

Sikkerhedspolitiske koalitioner 1945-1975

Efter dette raske rids over sikkerhedspolitiske hovedspørgsmål i de første tre årtier efter befrielsen må det konstateres, at Socialdemokratiet, De Konservative og Venstre i den periode udgjorde ryggraden i formuleringen af dansk sikkerhedspolitik. Det står ikke i modsætning til opfattelserne i den eksisterende forskning, men det udgør en præcisering og nuancering i forhold til hovedparten af forskningen:

– At der eksisterede en større grad af sikkerhedspolitisk enighed mellem Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative, end man får indtryk af gennem læsning af den bestående litteratur.

– At enigheden mellem de tre atlantpartier opfattedes som værende så betydelig omkring 1950, at konservative folketingsmedlemmer tænkte i baner af en Atlantpagtregering.

– At vi alligevel ser forskellige koalitioner inden for det alliancepolitiske establishment. Skillelinjen i af dansk sikkerhedspolitik gik lige så ofte mellem De Konservative på den ene side og Socialdemokratiet og Venstre på den anden side, som skillelinjen gik mellem De Konservative og Venstre på den ene side og Socialdemokratiet på den anden side.

– At det er upræcist og derfor utilstrækkeligt, når forskningen – det gælder også i en vis udstrækning denne artikel – formulerer sig om »de borgerlige partier« og deres sikkerhedspolitik, og at vi i det hele taget ved forholdsvis lidt i detaljer om Venstres og De Konservatives udenrigs- og sikkerhedspolitiske synspunkter.

– At det alligevel ses, at Venstre synes at have været delt i alliancepolitikken. Partiets venstre fløj bestod i 1950erne af blandt andre Erik Eriksen og dele af partiets presse på Fyn og i Jylland, medens partiets alliancepolitiske højrefløj stod stærkest på Sjælland og især blev repræsenteret af Thorkil Kristensen. Det er derfor ikke noget tilfælde, at Poul Hartling i sin biografi om Erik Eriksen har skrevet: »I udenrigspolitik

tinget 1972/73, 23. november 1972, sp. 1407-1408; samme, »Forespørgsel til udenrigsministeren«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1972/73*, 27. april 1973, sp. 5733.

⁸⁶ Jf. Poul Søgaard, »Forhandlinger om udenrigsministerens redegørelse«, *Folketingstidende. Forhandlinger i Folketinget 1972/73*, 23. november 1972, sp. 1404; Svend Haugaard, samme sted, sp. 1413-1417; Poul Hartling, samme sted, sp. 1412; Erik Beukel, »Danmark og afspændingen mellem øst og vest – en analyse af holdninger«, *Fremtiden*, 33. årg., nr. 2 (1978).

stod Ole Bjørn Kraft og Thorkil Kristensen ikke langt fra hinanden og nok noget længere »til højre« end f.eks. Erik Eriksen.«⁸⁷

– At Venstre i afspændingsperioden i flere sikkerhedspolitiske spørgsmål stod nær Socialdemokratiet. Det gælder i al fald spørgsmålene om Danmarks forbliven i NATO, debatteret mellem 1965 og 1970, og det gælder i diskussionerne om CSCE-processen i første halvdel af 1970erne.

– At Det Konservative Folkeparti gennem hele perioden indtog pladsen som det mest vestvendte af de danske NATO-partier. Det Konservative Folkeparti var også partiet, der mest konsekvent stod inde for og som argumenterede mest vedholdende for, at Danmark ikke burde indtage særstandpunkter i det atlantiske samarbejde.

– At udenrigs- og sikkerhedspolitik ganske fra begyndelsen af 1950erne har været en del af dansk indenrigspolitik, og at alle partier har benyttet sig heraf.

⁸⁷ Poul Hartling, *Erik Eriksen*, anf. arb., s. 77. En anden meget atlantistisk Venstre-politiker var Per Federspiel, der efter en i sikkerhedspolitisk sammenhæng noget søgende tid fra 1949 blev en overbevist NATO-tilhænger. Se hertil Ditlev Tamm, *Federspiel. En dansk europæer* (Gyldendal, 2005), s. 185, 218-220, 279-284.